

ЈЕЗИК ГРАДА И(ЛИ) ЈЕЗИК НА ФАКУЛТЕТУ

Сажетак: На основу грађе скупљене за монографију Одсека за српски језик и лингвистику Филозофског факултета у Новом Саду *Говор Новог Сада*, анализира се варијација кода у свакодневном општењу у односу на говор којим се студенти служе на факултету. Анализирају се ситуације у којима се комуницира у оквиру идентичног или различитог статуса (нпр: колега – колега са исте студијске године : старији студент – особље кафића/ресторана у просторијама факултета).

Кључне речи: етикете *ти – ви*, колега, лично име, надимак

Увод

Намера ми је да у овом раду покажем која језичка средства користи студентска популација за ословљавање, обраћање и поздрављање при сусрету и разланку, те како се схватају већ потврђене и новонастале улоге чији су носиоци представници младе популације, будући академски грађани. Испитаници су студенти 1. и 4. године Филозофског факултета у Новом Саду. Од бруцоша скупила сам грађу од студената Опште књижевности и Социологије, а 4. година представљена је студентима Српског језика и лингвистике.

Инвентар, избор и употреба језичких средстава при комуникацији одређен је увек и неопходно изабраним или нужним ванлингвистичким контекстом, самом темом као и лексичко-граматичким особинама конкретног језика. Социолингвистика истиче и важност „релативног друштвеног статуса“ као и тип културе у којој се комуникација одвија (Радовановић 1979: 35). Говорник/саговорник у зависности од своје друштвене улоге у којој се комуникација одвија у прилици је да бира понуђена изражајна средства, у овом случају за *етикирање* и *поздрављање*, у непосредној усменој комуникацији.

Ословљавање и обраћање

Солидарност у комуникацији подразумева једнакост, блискост међу комуникаторима која може бити генерацијска, родбинска, статусна и сл., док је *дистанцираност* (*несолидарност*) знак статусне неједнакости и подразумева већу или мању официјелност (Радовановић 1979: 36, Јоцић 2011: 298).

О лексичким јединицама којима се ословљава саговорник те о употреби личних заменица 2. л. јд. (ти) и 2. л. мн. (ви) писано је више пута на основу грађе из српског језика (Вуковић 1984: 101–105, Половина 1983: 185–194). И овде ће се исти феномени представити тако да прикажу однос међу саговорницима, тј. да се укаже на помињани однос солидарности или дистанцираности. Наиме, *солидарност* међу саговорницима ће се изразити заменицама *ти* и *ви* које се могу наћи у различитим међусобним односима: 1. *ти-ти*, или *ви-ви* (мисли се, пре свега, на однос *статусне једнакости*: студен/-ткиња – студент/-киња, или *статус дистанцираности* међу истим саговорницима студен/-ткиња – студент/-киња, што је у мојој грађи забележено само у неколико примера!), 2. *ти – ви* или *ви – ти* што подразумева *статус неједнакости* (професор – студент, студент – професор, административни службеник на факултету – студент и обрнуто иако је чешће да се и овде успостави однос дистанцираности). Добијени резултати упоредиће се са налазима из темељног рада М. Јоцић *Ословљавање и обраћање* из другог дела монографије *Говор Новог Сада*, чији су аутори професори и сарадници **Одсека за српски језик и лингвистику Филозофског факултета у Новом Саду**. Ово је занимљиво због чињенице да су у раду М. Јоцић анкетирани становници Новог Сада свих узраста и занимања, а у овом раду само студенти ФФ од 18 до 22 године. Рачунало се на измењене (пред)услове за обраћање и ословљавање код младе генерације.

Биће коментарисана само она грађа која показује како се наши испитаници, тј. поменути студенти, понашају при обраћању и ословљавању у свакодневној комуникацији са *оцем, мајком, братом, сестром* те *професором/професорком* и *асистентом/асистенткињом* на факултету, *колегом/колегиницом, службеником/службеницом* и *продавцем/продавачицом* као и то како се поздрављају при сусрету или расанку са *другом/другарицом, пријатељем/пријатељицом, млађом* и *старијом особом из породице, особљем на факултету, комшијом/комшиницом, продавцем, шалтерским службеником* и *особљем кафића или ресторана*.

После свог тридесетогодишњег рада са студентима на Филозофском факултету у Новом Саду, примећујем да су се битно изменила конвенционална правила како вербалне тако и невербалне комуникације, пре свега с обзиром на *солидарност /дистанцираност* која се успоставља према саговорнику. Измењена ситуација у комуникацији која се огледа у непоштовању (занемаривању) друштвених улога, или њиховим новим (студентским) статусом, само је одраз актуелне слике у нашем друштву, тј. у свакодневној комуникацији. У овом времену померених вредности разлике у друштвеном статусу комуникатора схватају се као минорне, неважне и комуникација се често успоставља без овог регулатива. Индикативно је, рецимо, понашање једне моје (тада бивше) студенткиње који ме је пре неколико година испред Факултета поздравила са *Ћао* (док сам јој ја одговорила са *Добар дан!*) или недавни гест студента који је професора после консултација поздравио са *До виђења, живајте!*, или чак чуђење младих колега студената када им се скрене пажња да је глагол *зезати* „полуружна“ реч (како ја то кажем) и да није упутно пласирати је професорки што они понекад чине.

Обрађена грађа показује да се оцу и мајци испитаници најчешће обрађају хипокористцима *мама* (77%) и *тата* (82%) и заменицом *ти* (за *оца* 100%, а за *мајку* 95% док се 5% обрађа мајци заменицом *ви* ???) Нисам сигурна о чему се овде ради: или је и питању грешка при попуњавању упитника или је то реална ситуација. Позната је ствар да су у блиској прошлости у неким срединама деца говорила оцу *ви*, а мајци *ти* (в. Половина 1983: 186), али 11 испитаника у мом упитнику мајку ословљава са *ви*, 6,5% користи само надимак, а један испитаник наводи да мајку ословљава само именом. Треба истаћи и употребу имена уз *ти* мајци (26%) и оцу (48%), као и надимак + *ти*: мајци (2,5%) и оцу (4%). Ређи хипокористици о којима је реч јесу: *мајка* (14%), *мамика* (6,5%), *мамица* (1%), *мами* (нешто мање од 1%), *кева* (1%) за мајку и *тајо* (9%), *матори* (4%), *ћале* (4%) и *ћалац* (1,8%) за оца. У раду М. Јоцић, пак, налазимо да само 5 испитаника персира мајци, док оцу то чини чак њих 11. Очигледно је да се овде ради о искораку у односу између традиционалног и модерног схватања именована најближих сродника, који је у прошлости био чврсто заснован и поштован.

Сестри и *брату* као рођацима из првог колена обрађаће се најчешће именом +*ти*: *сестри* у 48%, *брату* у 25% случајева, затим надимком +*ти*: *сестри* 12%, *брату* 10%. Забележени су и хипокористици *сестро* 11%, *секо* 24%, *сејо* 5%, *селе* 5%, *маки*, *brate* 26%, *бато* 23%, *гари* 7%, *буразер* 6,5%, *баки*. Фамилијарна именована као што су: *сестро*, *секо*, *сејо*, *селе*, *brate*, *бато* звуче сасвим архаично док *маки*, *гари*, *баки* и *буразер* готово да су се десемантизовала и користе се и за неформално ословљавање добро познате или чак непознате особе генерацијски блиске.

Лекар и *лекарка* са занимањем високог и цењеног друштвеног статуса ословљавају се увек учтиво и са поштовањем заменицом *Ви*. *Лекара* ће испитаници пре ослвити именом уз *Ви* (15%), а *лекарку* у 18% случајева. Жена ће бити ословљена и надимком уз *Ви* (1 случај само), као и презименом уз *Ви* (2 примера), док код мушкарца такво ословљавање изостаје. Мушкарац овог занимања ословљава се са *доктор(-е)* у свим случајевима, а жена двојачко: чешће са *докторице* (27%) и *докторко* (22%). Међу испитаницима, разуме се, нема лекара па изостаје етикета *колега* и *доцо* што налазимо у раду колегинице Јоцић. Нејасно је зашто изостаје и *лекар(-ка)*, што би се могло очекивати, јер се ради о синонимној лексеми са *доктор(-ка)*.

Речи *колега* и *колегиница* означавају особу истог занимања, исте струке, или оне који заједно студирају, тренирају и сл. Критериј за избор личних заменица при обрађању биће не као што би се очекивало године старости и степен образовања (јер се ради о младим људима приближно истих година и тек будућим академским грађанима), већ степен блискости међу саговорницима. Код оба пола у бројчано неупоредиво већем случају срећемо се са заменицом 2. л. јд. за ословљавање: код *колега* овакви су резултати: име+*ти* (31%), надимак+*ти* (11,5%), етикета (*колега*)+*ти* (27%), а код *колегиница* је име+*ти* (34%), етикета (*колегиница*)+име + *ти* (10%), надимак+*ти* (12,5%), етикета+*ти* (25%). Чак 17% испитаника колегу и колегиницу ословљава са *Ви* (код *колега* – било уз име 5,5%, надимак 3%, презиме 1% или етикету *колега* 7,5%, а код *колегиница* – уз име и презиме 3%, уз надимак 3%, уз презиме 1,5% и уз етикету *професорице* 10%). Ово последње (ословљавање са *Ви* уз

етикету *професорице*) забележили су студенти 1. године који још увек нису усвојили кодекс ословљавања на факултету, па мисле да и они могу ослобити професорицу са колегинице као што може професорица њих! Овде се заправо нарушава, рекла бих несвесно, однос надређености / подређености. Заправо, док професор „уздиже“, „даје на значају“ „подређеном“, тј. студенту или студенткињи, ословљавајући га са *колега* или *колегиница* студент(-киња) поступа у обрнутом смеру надређеног (професора) „спушта“ на свој ниво ословљавајући га исто тако са *колега* или *колегиница*.

Службенике и службенице у пошти, суду, банци и сличним услужним делатностима наши испитаници без изузетка ословљавају учтиво заменицом *Ви*. То се може, опет објаснити њиховим годинама, које су, готово, увек мање од оних које има службеник или службеница којима се обраћају, као и добрим грађанским васпитањем њиховим. *Службеника* ће ословити само заменицом *Ви* у 62%, етикетом *господине+Ви* у 31%, именом *+Ви* у 5%, и презименом *+Ви* у 2% случаја. *Службеница* ће најчешће бити ословљена само заменицом *Ви* у 57%, именом и презименом *+Ви* у 24%, етикетом *госпођо+Ви* у 18%, именом *+Ви* у 8%, етикетом *госпођице+Ви* у 8%, именом+етикетом *службенице+ Ви* у 5% случајева.

У 70% случајева са *Ви* ословиће се *продавац* или *продавачица* у радњи или на пијаци, а са 30% то ће се то учинити заменицом *ти*. Иако се ради искључиво о образованом младом нараштају не задржава се увек статусна дистанцираност нити се поштује генерацијска разлика или степен (не)блискости са продацем/продавачицом. Ситуација није битно друкчија ни код испитаника града Новог Сада различитих година, занимања и статуса. Од етикета најчешће се користи *госпођо + Ви* (27% у продавници и 23% на пијаци), док се мушкарац ословљава са *господине + Ви* (12% у продавници и 6% на пијаци), *комшинице + ти* (24, 5% у продавници и 20% на пијаци), са *комшија + ти* ословиће 6,5% испитаника, а десемантизованим еуфемизмом *девојчице + ти* (6% и у продавници и на пијаци), *комшинице + Ви* (7,5% у продавници 20% на пијаци), са *годпођице* и *продавачице + Ви* ословљава се (1,5%) женских особа које раде у продавници. Колоквијалном, фамилијарном и десемантизованом етикетом *снајка + ти* ословиће се 3% жена које продају само на пијаци, али не и у продавници. Веома је индикативно да се и поред куртоазног обраћања продавцу и продавачици са *Ви* у знатно већем постотку од *ти* знатно повећева степен фамилијарног ословљавања на пијаци него у продавницама. На пијаци је редовније ословљавање са *ти*, док се статусно готово немаркиране етикете *комшија*, *комшиница* и *снајка* користе само као сигнал за успостављање ближег контакта, односно мање дистанцираног код непознатих особа.

Професоре, професорке, асистенте и асистенткиње на факултету испитаници ће увек ословљавати са *Ви*. Само са *Ви* ословиће се професор и професорка код 20% испитаника, презименом *+ Ви* професора ће ословити 2,5%, а професорку 3% испитаника, име *+ Ви* за професора користиће 1% а за професорку чак 12% студената. Најфреквентније је ословљавање етикета *+ Ви*: за мушкараца 35%, а за жену чак 75%. Само мушкараца испитаници ће ословити и етикетом (*професоре*) и име *+ Ви* у 7,5%, а жену са 6,5%, опет са етикетом у **мушком** роду. Жену ће студенти поред етикете у мушком роду, како смо ви-

дели горе, ословљавати и са следећим етикетама женског рода: *професорице* у 50%, *професорка* 15%. Конкуренти суфикси за обележавање женског рода *-ица* и *-ка* нису овде једнако вредни, овај први је готово 3,5 пута чешћи од другог. Етикета за ознаку професије у мушком роду у ословљавању особа женског рода, скоро је дупло ређа од употребе типичног суфикса за именицу женског рода *-ка*. На сличну ситуацију наилазимо и код именовања *аситената/асистенткиња* с напоменом да се чак у 95% случајева мушакарац ословљава етикетом (*професор*)+име или презиме + *Ви* док се само у 5% користи етикета *асистенте*. Жена ће, пак, у 50% случајева бити ословљена са *професорице*, у 30% са *професорка*, и свега са 10% *професоре* и 6% са *асистенткињо*, док се конкурентни суфикс са обележавање иманица женског рода *-ка* неће ниједном појавити. Немам податак одакле су испитаници који *професорицу/професорку* или *асистенткињу* ословљавају етикетом у мушком роду, али већ дуги низ година запажам редовно да студенти који долазе из уже Србије, конкретно из Ваљева и јужно од њега, користе етикету *професор* да би ме ословили. У сваком случају, занимљив је податак када се говори о родно (не)осетљивом језику.

Поздрављање

Поздрави се реализују (и) језичким средствима али им условљеност није језичка. Ради се о посебном типу језичке етикеције. Инвентар поздрава као и њихов избор и правила употребе нису прописани ни пописани. То су устаљени изрази који се користе за ситуације у којима учесник у комуникацији исказује свој став према саговорнику, теми и целокупном ванлингвистичком контексту. Његова припадност одређеној „друштвеној мрежи“ (Бугарски 2099: 21), такође, битно ће одредити избор поздрава. Другим речима, официјелност, поштовање, солидарност, блискост, фамилијарност, приватност или дистанцираност битно одређују језичка средства којима ће се изразити поздрав при сусрету или растанку са другим лицем.

Са млађом и особом из породице (уже и шире) при сусрету најфреквентније је *Ћао*, *Еј*, *ћао* или *Е*, *ћао* и *Ћао*, *де си* са 80%. док су знатно ређи поздрави типа *Хеј* (7%) *Здраво* (7%), *Де си*, *бре* (3,5%), *Hallo+Hallo* (3%), *Добар дан* (1%) и *Ђе си* (1%). При растанку поздравима *Ћао*, *Ћао-ћао*, *Ај ћао*, *Ај ћао*, *одох* и *Хајд ћао* поздравља се око 69% наших испитаника, *Здраво* и *Ај здраво*, *Ајд здраво* користи 6% студената, 23% употребљава *Видимо се*, а *Довиђења* и немачко *Aufwidersehen* свега 1,5% испитаника.

Са старијом особом из породице изрази за поздрављање су незнатно формалније природе због мањег или већег генерацијског јаза. При сусрету официјелним поздравом *Добар дан (јутро, вече)* ће се поздравити 37% испитаника, нешто мање њих (35%) задржаће ипак *Ћао* или *Ћаос*, а неутралним *Здраво* јавиће се њих око 22%. Занемарљиво мало испитаника са по 1% (или 2%) поздравитиће се овим изразима: *Помаже бог*, *Бар дан*, *Ја стигла* (2%), *Помоз бог* и *Поштовање*. При растанку забележени су поздрави: *Довиђења (лаку ноћ)* и *Довиђења, пријатно* код 35% испитаника, са 37% чак заступљено је *Ћао* и *Ај ћао*, са 15% заступљен еј поздрав *Здраво* и *Ајд здраво*, а *Видимо се* са 9% и *Пријатно* са 3% од укупног броја испитаника.

Са другом/другарицом, пријатељем/пријатељицом и при сусрету и при расстанку опет ће бити најфреквентнији поздрав позајмљен из италијанског језика *Ћао*, који се реализује у првом случају и као *Ћаос* и то у 60%, а са *Ћао*, *Ћаос*, *Ћао*, *видимо се*, *Ај ѿао* поздравља се при расстанку такође око 60% наших испитаника. Изразима *Где си*, *Де си* и *Где си*, *brate* поздравиће се при сурету 24% испитаника, а са *Здраво* 6% и *Воздра* 5% анкетираних студената. Само једном је један испитаник навео да би поздравио пријатеља при сурету са *Како си*. Други по фреквенцији поздрав при расстанку је *Видимо се* и футурски облик *Видећемо се* (18%). Са *Здраво* и *Ајд здраво* поздравља се 3% испитаника при расстанку, а са *Довиђења* и *Ђења* исто толико (3%). Само у два случаја забележено је крајње приватно, готово интимно *Ајде* (2%) као поздрав при расстанку.

Продваца/продавачицу у продавници или на пијаци поздравиће при сусрету са *Добар дан* или *Добар дан, молим највише*, чак 68% испитаника, са *Здраво* око 25%, а са *Ћао* тек око 7%. При расстанку ситуација је слична: са *Довиђења* поздравиће се око 62%, са *Хвала, довиђења* око 18%, са *Здраво* око 15%, *Ћао* само 3,5 % и *Поздрав* 1,5% испитаника.

Са шалтерским службеником/службеницом при виђењу поздравиће се увек само са *Добар дан*, а при расстанку са *Довиђења*.

Са особљем кафића или ресторана, где се среће солидарност у комуникацији у већој или мањој мери, и поздрави ће тако бити регулисани, тј. подједнаком фреквенцијом срећу се поздрави при састанку као што су *Добар дан*, *Ћао* и *Здраво* или при расстанку *Довиђења*, и опет *Ћао* и *Здраво*.

Примећује се да поздрави упућени рођацима (нарочито млађим), пријатељима и донекле особљу кафића одражавају солидарност, блискост, често приватност и фамилијарност, док се продавцу/продавачици на пијаци и у продавници поздрављање јавља као мало официјелнија категорија, а са шалтерским службеником готово увек само таква, крајње службена. Мора се узети у обзир и чињеница да добијени резултати нису увек доследно валидни, тј. да је писана форма интервјуа ипак више обавезујућа него што би била усмена и не треба да чуде неки подаци који се, најблаже речено, нису очекивали.

Закључак

Када се ова грађа упореди са грађом коју је обрађивала М. Јоцић у раду о ословљавању и обраћању у говору града Новог Сада, може се закључити да има врло мало разлике између језичких средстава које користе испитаници различитог порекла, старости, занимања из Новог Сада од оних које употребљава студентска омладина. Разлике се односе, пре свега, неодговорнијим односом младих према успостављеним нормама обраћања, ословљавања и поздрављања, као и њиховом спремношћу да се прихвати ново, обично страно.

Литература

- Бугарски, Ранко. 2009. Теоријске основе урбане дијалектологије. У *Говор Новог Сада. Свеска 1: Фонетске особине* (ур. Ж. Бошњаковић). Нови Сад: Филозофски факултет: 13–30.
- Вуковић, Гордана. 1984. Лексеме за ословљавање и њихова социолингвистичка анализа. *Језичните контакти во југословенската заједница*. (ур. О. Мишеска Томић). Скопје: Сојуз на друштвата за применета лингвистика на Југославија – Друштво за применета лингвистика на Македонија: 101–105.
- Јоцић, Мирјана. 2011. Ословљавање и обраћање. У *Говор Новог Сада. Свеска 2: Морфосинтаксичке, лексичке и прагматичке особине* (ур. В. Васић. Г. Штрбац). Нови Сад: Филозофски факултет: 297–346.
- Половина, Весна. 1984. Употреба једнине и множине личних заменица у обраћању саговорника у српскохрватском језику. *Научни састанак слависта у Вукове дане* 13/1: 185–195.
- Радовановић, Милорад. 1986. *Социолингвистика*. Нови Сад: Књижевна заједница Новог Сада – Дневник.

Gordana Dragin

LANGUAGE OF THE CITY AND/OR LANGUAGE OF THE UNIVERSITY

Summary: On the basis of material collected for the monograph of Department of Serbian Language and Linguistics Faculty of Philosophy in Novi Sad *Novi Sad speech*, the source of variation in daily intercourse with relation to the speech that serve students at the university has been analyzed.

Analyzed were situation in which students communicate according to the identical or different status (e.g. fellow colleagues from the same school year; senior student, café/ restaurant staff on the premises of the Faculty.)

Key words: ethics: you-you, greetings, colleagues, personal name, nickname